

19. 1. 1890—16. 5. 1956

Y. H. Toivonen †

Toukokuun 16. p:nä 1956 vaipui akateemikko, professori Yrjö Henrik Toivonen rauhallisesti kuoleman uneen pitkällisen sairauden heikentämänä.

Yrjö Toivonen oli syntynyt Koskella (Tl.) tammikuun 19. p:nä 1890. Kodin varattomuudesta lienee johtunut, että lahjakas poika pääsi opinteille Turkuun suhteellisen myöhään; suorittaessaan ylioppilastutkinnon 1911 hän oli täyttänyt 21 vuotta. Tulevalle sanojen ja asiain tutkijalle tästä viivästyisestä oli ehkä pelkästään hyötyä. Toivosen ei tarvinnut tiedemiesuransa varrella ryhtyä opiskelemaan kansankulttuurin ja -kielen ilmiöitä, hän tunsikin tuon elämänpiirin perusteellisesti muutenkin ja oli eläytynyt siihen kaikesta sydämestään. Monien kiireiden ja velvollisuuksien rasittamana professorina hän saattoi innostua kuvailemaan maalaiselämän terveellistä luonnonläheisyyttä; tällöin näytti pelloillaan asteleva ja illan rauhassa verkkoja kokeva talon isäntä kangastelevan hänelle eräänlaisena toiveminänä.

Toivosen harrastuspiiriin poikkeuksellinen monipuolisuus aiheutti sen, ettei lopullisen erikoisalan valinta ollut opintovaiheessa hänelle aivan

helppoa. Suomen kieli oli tosin alusta pitäen keskeisellä sijalla, mutta Toivonen seurasi myös mm. kirjallisuuden, historian, filosofian ja taidehistorian luentoja. Pysyvästi kielitieteen pariin hän joutui otettuaan vastaan E. N. Setälän tarjoaman tutkimusapulaisen toimen, joka tietenkin oli tenttilukujen ohessa työläs hoitaa, mutta samalla sangen kehittävä. Setälä suunnitteli suomen kielen etymologista sanakirjaa, ja Toivonen sai tehtäväkseen kokoilla siihen aineistoa sanakirjoista sekä etymologisista tutkimuksista. Näin Toivosesta sukeutui jo varhain sanahistorian tuntija. Ennen Setälän palvelukseen tuloansa hän ei ollut ulottanut opintojaan etäsuokukieliin, mutta esimiehensä kehotuksesta hän rupesi käymään Heikki Paasosen luennoilla. Tätä neuvoa Toivonen usein kiitollisena muisteli, pitäen sitä osoituksena Setälän luonteen suurpiirteisyydestä. Noihin aikoihinhan Setälä ja Paasonen iskivät tieteellisissä kysymyksissä varsin lujasti vastakkain, ja sivullinen voi helposti saada sen erheellisen vaikutelman, ettei väittelijöillä ollut kovinkaan edullista käsitystä toisistaan. Kriittisessä ja perusteellisessa Paasosessa Toivonen tapasi opettajan, joka oli hänen omaa tutkijanluonnettaan epäilemättä lähempänä kuin intuition jumalaista kipinää ihannoiva Setälä. Paasosen vaikutus lopulta voittikin: Toivosesta tuli sukukielten tutkija, niin kestävin kunnioituksen sitein kuin hän toisaalta Setälän vaikuttavaan persoonallisuuteen kiintyikin heidän monivuotisen yhdessäolonsa aikana.

Tullessansa fil. kandidaatiksi 1917 Toivonen oli etymologisen tutkimuksen tekniikan hallitseva tiedemies, jonka esikoiskirjoitelma oli edellisenä vuonna ilmestynyt Virittäjässä. Se sai jatkokseen virkeässä tahdissa karttuvan joukon »Etymologisia huomioita» ja pian myös Finnisch-ugrische Forschungenin palstoilla »Wortgeschichtliche Streifzüge»-sarjan. Näitä molempia sarkojaan Toivonen viljeli uskollisesti elämänsä loppuun asti, ja niiden voimme katsoa muodostavan hänen tutkimustoimintansa rungon. Tässä aikakauskirjamme vihossa vielä saapuu »Etymologisten huomioiden» viimeinen, numeron 133 kohdalta katkeava parvi kuin tutkijan viestinä Manalan ikimajoilta. Saksankielisen sisarsarjan sana-artikkelit päättyivät 1953 numeroon 189. Monien muidenkin koti- ja ulkomaisten aikakauslehtien, juhla- ja muistikirjojen ym. sivuille Toivonen sirotteli sanaisen arkkunsa runsasta tietoa. Alkuaikoina häntä erityisesti viehätti lainasanatutkimus; sitä varten hän opettajansa Setälän esimerkkiä noudattaen syventyi indo-eurooppalaisten kielten äännehistorian hankalasti hallittaviin kysymyksiin. Suomalais-ugrilaisen sanahistorian tutkimuksilleen Toivonen sai 1920 hedelmällisen lähteen K. F. Karjalaisen ostjakkilaisista sanakeräelmistä, jotka

Suomalais-ugrilainen Seura uskoi hänelle julkisuuteen toimitettaviksi. Monilukuiset ovatkin Toivosen tuotannossa etymologiat, joiden painopiste on ostjakkilaisella taholla. Ostjakin lainasanoja hän selvitteli parissa monografiassa: »Türkische Lehnwörter im Ostjakischen» (SUSA LII) ja »Über die syrjänischen Lehnwörter im Ostjakischen» (FUF XXXII). Olletikin jälkimmäinen, muutamaa kuukautta ennen tekijänsä kuolemaa ilmestynyt 169-sivuinen tutkimus on tärkeä ja metodisesti arvokas.

Oivallinen muisti, valpas kritiikki, huolellisuus ja ututteruus olivat Toivosen myötäsyttyisiä ominaisuuksia. Kun näihin edellytyksiin liittyi sitkein oppinoin hankittu suomalais-ugrilaisten ja samojedikielienkin sanaston sekä äännehistorian hyvä tuntemus, hän varsin pian kohosi sanaston-tutkimuksemme kiistattomaksi johtomieheksi, jonka nimellä oli kansainvälistäkin mainetta. Sanojen semanttiseen kehitykseen Toivonen puuttui vain ohimennen, hän oli »Wörter und Sachen»-tutkija, joka lähtökohtanansa sanat, nimitykset ja sanontatavat pyrki valaisemaan muinaisuuden elämää ja kulttuurin kehitystä. Sellaisten kielitieteen lähialojen kuin historian, kansatieteen, kansanrunoudentutkimuksen ja uskontotieteen parissa hän kykeni liikkumaan miltei specialistin veroisena. Maanviljelyksen ikää pohtii tutkielma »Über Alter und Entwicklung des Ackerbaus bei den finnisch-ugrischen Völkern» (SUST LVIII), lappalaisten arvoituksellisenä pidettyä alkuperää »Protolapin ongelmasta» (STAEP 1949), suomalais-ugrilaisten kansojen alkukotia »Zur Frage der finnisch-ugrischen Urheimat» (SUSA 56, suomeksi Vir. 1953), jne. Kansanuskomukset kiehtoivat Toivosen mieltä varmaan enemmänkin kuin lingvistiikan abstraktiset probleemit. Niitä hän taitavasti selitti sanaston todistimiin nojautuen artikkelissa »Spuren primitiver Seelenvorstellungen in der Sprache» (FUF XXVII), ja suorastaan imponoivaa kombinaatiokykyä osoittavat kosmologiset tutkielmat »Pygmäen und Zugvögel» (FUF XXIV) ja »Ison tammen ongelma» (SUSA LIII), joissa on kielitieteellistä ainesta aivan vähän. Joukon edustavimpia kirjoituksiaan Toivonen keräsi yleistajuisiksi muokattuina kahteen, »Sanat puhuvat» (1944) ja »Sana sanasta kaksi parhaasta» (1955)-nimiseen valikoimaan. Ne edustavat hillityssä selkeydessään mallikel-poista esseetyyliä.

Setälän keräyttämä etymologinen aineisto jäi hänen kuoltuansa Toivosen huostaan. Tämä ryhtyikin laatimaan etymologista sanakirjaa, mutta alkuvuosina työ edistyi hitaasti, koska monitoimiselta kirjoittajalta ei parhaalla tahdollakaan riittänyt siihen kylliksi aikaa; myös pitkälliset sotavuodet aiheuttivat työille monenlaista häiriötä. Vasta akatemikkona

Toivonen pääsi siihen todenteolla keskittymään, mutta silloin hän ei enää ollut entisissä voimissaan. Näin »Suomen kielen etymologinen sanakirja», jonka oli määrä muodostaa Toivosen tutkijantyön eräänlainen synteesi, jäi kuin jäikin keskeneräiseksi. Sellaisenakin se on erittäin arvostettava saavutus. Sen tyyliä ovat jotkut moittineet lapidaarisesta raskaudesta, mutta joka sana on punnittu, ja asiantuntija voi pitkin matkaa huomata tekijän sana-artikkeleissansa paitsi kriittisesti arvioineen ja täydentäneen aikaisemmin esitettyä myös suorittaneen suurta kärsivällisyyttä kysyntyä perustutkimusta. Teoksen viime vuonna ilmestynyt I osa sisältää 204 sivullaan sanastoa *k*-kirjaimen puoliväliin, ja kun tähän lisätään, että valmis käsikirjoitus on ehtinyt pitkälle *m*-kirjaimen, voidaan työn todeta olleen suunnilleen puolessa sillä hetkellä kuin kynä kirposi tekijän kädestä.

Laajassa tuotannossaan Toivonen lienee esittänyt sananselityksiä 800:n vaiheille, ellei enemmänkin. Ei ole epäilystäkään siitä, että suuri osa niistä on jäävä tieteen pysyväksi omaisuudeksi, mutta nykyhetki ei ole vielä kypsä langettamaan lopullista arviota Toivosen saavutuksista. Uralilaisten kielten äännehistorian vertaileva tutkimus on olennaisesti kesken, eikä eri kielten välisiä, normaaleiksi katsottavia äännevastavuuksia, joiden tunteminen on etymologisen tutkimuksen perusedellytys, ole toistaiseksi voitu esittää yleisesti hyväksytyinä määritelmänä. Tämä koskee nimenomaan vokaalista, joka Setälän ja Paasosen tutkimuksissa sai konsonantistoon verrattuna osakseen melkoista vähemmän huomiota. Toivonen tyytyi tässä suhteessa suurin piirtein kulkemaan edeltäjiensä jälkiä, mutta »Suomen kielen etymologisen sanakirjan» moniin artikkeleihin ilmestyneet kysymysmerkit osoittavat hänen pyrkiineen viimeisinä vuosinansa orientoitumaan uudella tavalla vokaaliston probleemeihin.

Omissa äännehistoriallisissa tutkimuksissaan Toivonen jatkoi arvokkaasti Paasosen työtä konsonantiston kehityksen selvittämiseksi. Hänen 1927 ilmestynyt väitöskirjansa »Zur Geschichte der finnisch-ugrischen inlautenden Affrikaten» (FUF XIX) herätti perusteellisuudellaan poikkeuksellista huomiota; sen ansiot ratkaisevasti vaikuttivat siihen, että Toivonen v:n 1932 promotiossa sai priimustohtorin arvoaseman. Teos on samalla etymologinen tutkimus, jonka 400 sana-artikkeliin sisältyvän materiaalin tekijä on tarkoin seulonut ja lukuisin uusin lisin kartuttanut. Teema oli monessa suhteessa epäkiitollinen, oikea junggrammaattisen äännehistoriallisen metodin koetinkivi. Affrikaattoja kielitunne näyttää erityisesti suosineen deskriptiivis-onomatopoeettisten ja affektipitoisten sanojen ekspressiivisinä ainesosina; mainitunlaatuisten sanojen äänne-

asun kehitys taas tunnetusti kulkee omia poikkeuksellisia ratojaan. Usein jäänee myös toteamatta, palautuvatko toisiaan muistuttavat deskriptiivissävyiset sukukielten sanat lainkaan yhteiseen alkumuotoon vai ovatko ne irrallisen rinnakkaiskehityksen hedelmiä. Eräissä artikkeleissaan, kuten »Beiträge zur Geschichte der finnisch-ugrischen *l*-Laute» (FUF XX) ja »Kleiner Beitrag zur Geschichte der finnisch-ugrischen Sibilanten» (SUST LXVII), Toivonen on käsitellyt suomalais-ugrilaisen konsonanttihistorian mielenkiintoisia erikoiskysymyksiä. Niiden lopullinen ratkaiseminen ilmeisesti vaatii fonologisen tarkastelutavan yhdistämistä perinnäiseen tutkimusmenetelmään. Toivosen varsinaisesti ainoa vokaalista koskeva tutkielma »Zur Geschichte einiger finnisch-ugrischer Vokale» (FUF XXIX) sisältää erittäin huomionarvoisen näkökohdan, jolla on merkitystä myös ugrilaisten kielten keskinäisten sukulaisuussuhteiden kannalta.

Etymologiaan ja äännehistoriaan, näihin kahteen toisiinsa kietoutuvaan tutkimuksen lajiin, Toivonen määrätietoisesti keskittyi. Toisinaan hän kuitenkin äännehistoriallisesta lähtökohdasta käsin tarkasteli morfologisten ainesten historiaa, näin esim. artikkelissansa »Zur Vorgesichte des ungarischen Lativ» (FUF XXVIII).

Toivosella olisi varmasti ollut oivalliset edellytykset jatkaa suomalaisen fennougristiikan kunniakkaita perinteitä kenttätyössä sukukansojen parissa. Olosuhteet eivät sallineet hänen päästä koskaan tapaamaan itäisiä heimolaisiamme, joiden kielet häntä eniten kiinnostivat. Inarin Lapissa hän retkeili Frans Äimän toverina kesällä 1929. Tämä matka oli Toivoselle virkistävä elämys, johon hän muistelmissaan monesti palasi. Mieluisan muiston jätti myös kansan psyykeä ja elämää ymmärtävä »alhainen» Helsingin herra kohtaamilleen saamelaisille. Emännille ja lapsille häneltä aina kuuluu lienneen herttainen sana, ja miesten matkassa hän hääri väsymättömänä soutajana, heinämiehenä tai kantojen vääntäjänä pihakenttää raivatessa. Skandinavian metsäsuomalaisten luona Toivonen kävi 1930 sekä oleskeli pariin otteeseen Virossa, keräten vaikutelmia kansan elämästä pitkillä, maaseudulle tekemillään polkupyörämatkoilla. Vaikka Toivonen ei ole mainittavasti kartuttanut tutkimuksen lähteitä omilla keruutuloksillaan — muistettava on kuitenkin hänen Karjalan pakolaisilta muistiinpanemansa, J. Kujolan kokoomasanakirjassa ilmestynyt lyydiläinen sanasto —, hän on materiaalin julkaisijana suorittanut suuriarvoisen työn. Hänen toimittamansa »K. F. Karjalainens Ostjakisches Wörterbuch» valmistui 1948 painosta 1200-sivuisena suurteoksena, joka on »Suomen kielen etymologisen sanakirjan» ohessa aina säilyttävä Toivosen nimen tietemme historian leh-

dillä. Kotiseutunsa Varsinais-Suomen vanhat runot (SKVR VIII) Toivonen toimitti julkisuuteen 1932, ja Kristfrid Gananderin kolmiosainen »Nytt Finskt Lexicon» sai, 150 vuotta käsikirjoituksena maatuansa, hänen ansiostaan faksimile-painoasun 1937—1940.

Akateemisen opettajauransa Toivonen alkoi jo maisterina ollessaan, jolloin hän hoiti usean vuoden aikana osaa yliopiston suomen kielen lehtorin opetustehtävistä. Suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen dosentiksi hän tuli 1928 sekä saman aineen varsinaiseksi professoriksi 1934. Toivonen oli selvä ja aineensa hallitseva luennoitsija, joka osasi antaa oppilailleen vankan pohjakoulutuksen, olipa kyseessä äännehistoria, muoto-oppi tai sanastontutkimuksen eri alat. On valitettavaa, ettei hänelle ollut suotu tilaisuutta toteuttaa suunnitelmaansa vanhoja indo-eurooppalaisia lainasanoja koskevan perinpohjaisen luentosarjansa muokkaamisesta yliopistolliseksi oppikirjaksi. Setälän perustaman Tutkimuslaitos Suomen suvun palveluksessa Toivonen työskenteli alusta saakka ja oli Setälän kuoltua laitoksen johtajana 1935—1953. Suomen Akatemiaan Toivonen valittiin sen ensimmäisten jäsenten joukossa 1948. Tässä vastuunalaisessa virassaan hän joutui olemaan myös Akatemian kielitoimiston valvojana, johon tehtävään hän oli saanut runsain mitoin kokemusta nuoruusvuosiensa aktiivisesta oikeakielisyysharrastuksesta. Toivosen vaivoja kaihtamaton velvollisuuden tunto ja vankkumaton arvostelukyky tekivät hänestä tieteellisten yhteisöjen paljon käytetyn luottamusmiehen. Hän toimi Historiallis-kielitetieteellisen osaston dekaanina 1943—1948, Suomalais-ugrilaisen Seuran esimiehenä 1950—1954 sekä muutaman vuoden Valtion humanistisen toimikunnan puheenjohtajana, monia muita vastaavanlaisia tehtäviä mainitsematta. Virittäjän palstoilla häntä on erityisesti syytä muistaa yhtenä lehtemme innokkaimmista avustajista, joka samalla kuului toimituskuntaan 35 vuoden ajan.

Y. H. Toivonen oli erikoislaatuinen persoonallisuus: terävä ja viileästi harkitseva, mutta samalla herkkätunteinen, luonnon ja runon kauneuden ymmärtäjä; yhtäältä syrjään vetäytyvä, toisaalta seurallinen, säkenöivä ja runsastietoinen keskustelija. Tutkijatoverien kunnioitusta hän nautti suuressa määrin, ja mitä valoisimmin toivein tervehdittiin hänen astumistaan Suomen Akatemiaan suomalais-ugrilaisen tieteen arvovaltaiseksi edustajaksi. Tällöin oli kuitenkin parantumaton sairaus saanut miehestä otteen, mutta juuri kamppaillessaan sitä vastaan henkisesti lannistumattomana, työn tahtia voimien vähenemisen vastapainoksi vain kiihdyttäen, hän tarjosi meille kaikille suurenmoisen esimerkin kutsumukselleen uskollisesta ja inhimillisen työn korkeaan arvoon uskovasta tutkijasta.

ERKKI ITKONEN

Y. H. Toivonen †

Professor Y. H. Toivonen, Mitglied der Akademie Finnlands, ist nach langer Krankheit am 16. 5. 1956 gestorben.

Y. H. Toivonen wurde am 19. 1. 1890 geboren, bestand die Reifeprüfung im Jahr 1911, die Kandidatenprüfung der philosophischen Fakultät 1917, die Lizentiatenprüfung 1927 und wurde im Jahr 1932 als Primus zum Doktor promoviert. Zum Dozenten für finnisch-ugrische Sprachforschung an der Universität Helsinki wurde er im Jahr 1928 ernannt; als ordentlicher Professor desselben Faches war er von 1934—1948 tätig. Im letztgenannten Jahr wurde er in die Akademie Finnlands gewählt, zu deren ersten Mitgliedern er gehörte. Als Leiter des Forschungsinstituts »Suomen suku« wirkte er von 1935—1953. Professor Toivonen war ein ausserordentlich geachteter Forscher, der sich an hervorragender Stelle in manchen wissenschaftlichen Gesellschaften betätigte, u.a. als Vorsitzender der Finnisch-Mugrischen Gesellschaft von 1950—1954. Er war auch

Mitglied oder Ehrenmitglied vieler ausländischer wissenschaftlicher Gesellschaften.

Professor Toivonen hatte sich in seiner wissenschaftlichen Tätigkeit auf die uralische Wortgeschichte spezialisiert und repräsentierte als Forscher auf diesem Gebiet ein hohes internationales Niveau. Die Zahl der von ihm vorgelegten Wortvergleiche beträgt viele Hunderte. Sein etymologisches Hauptwerk, das etymologische Wörterbuch der finnischen Sprache, blieb unvollendet, ist aber auch in diesem Zustand eine hervorragende Leistung. Neben der Wortgeschichte und auch im Zusammenhang mit ihr befasste sich Toivonen mit der Klarstellung lautgeschichtlicher Fragen. Seine wichtigste lautgeschichtliche Untersuchung hat den Titel »Zur Geschichte der finnisch-ugrischen inlautenden Affrikaten«. Von den Materialveröffentlichungen, die Toivonen besorgt hat, ist vor allem ein Werk von 1200 Seiten zu nennen, »K. F. Karjalainens Ostjakisches Wörterbuch«.

ERKKI ITKONEN